

Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi

The Journal of International Social Research

Cilt: 9 Sayı: 43 Volume: 9 Issue: 43

Nisan 2016 April 2016

www.sosyalarastirmalar.com Issn: 1307-9581

ULUS GAZETESİNDE 1946 YILI SOVYET NOTALARI*
SOVIET UNION DIPLOMATIC NOTES IN 1946 DISCUSSED IN THE *ULUS* NEWSPAPER
Başak OCAK**

Öz

19 Mart 1945 yılında Sovyetler Birliği'nin, Türkiye ile 17 Aralık 1925'te imzaladığı Dostluk ve Saldırmazlık Antlaşması'nı feshetmesi, Türk-Sovyet ilişkilerinin gerilmesine neden olur. Sovyetlerin, Türk-Sovyet sınırı, Boğazların idaresi ve Montreux Sözleşmesi hükümlerinin değiştirilmesi konusundaki taleplerinin Türkiye tarafından reddedilmesi sonucunda, mesele Potsdam Konferansı'na taşınır. Konferansta, Sovyetler Birliği, İngiltere ve Amerika, Montreux Sözleşmesi'nin günün koşullarına göre yenilenmesi konusunda görüş birliğine varır. Ayrıca her devletin konu ile ilgili görüşlerini Türkiye'ye bildirmesi kararlaştırılır. Sovyetler, bu ayrı ayrı görüş bildirme kararını, Türkiye üzerinde bir baskı aracı olarak kullanarak 1946 yılında Türkiye'ye iki nota verir. Sovyetler Birliği'nin, Boğazlar için öngördüğü yeni rejim hakkında verdiği bu notaların bazı maddeleri, Türkiye'nin yanı sıra Amerika ve İngiltere tarafından da reddedilir.

Sovyet notaları, Türkiye'de gerek iktidar gerekse muhalefet tarafından sert bir tepki ile karşılanır. Bu tepkiler çok hararetli bir biçimde Türk basınında dillendirilir. Bu çalışmamızda, 1946 yılı notalarının, iktidarın resmi yayın organı olan *Ulus* gazetesinde nasıl ele alınıp değerlendirildiğini inceleyeceğiz.

Anahtar Kelimeler: Sovyet Notaları, Türk-Sovyet İlişkileri, *Ulus* Gazetesi, Nihat Erim, Falih Rıfki Atay.

Abstract

Relations between Turkey and the Soviet Union begin to regress right after the repeal of the 'Friendship and Non-Agression Pact' by the Soviet on March 19, 1945, which was signed between Turkey and the Soviet Union on December 17, 1925. As a result of the rejections of Turkey to the Soviet claims against the changing of the provisions concerning the Turkish-Soviet border, regime of the Straits and the Montreux Convention; the issue is transferred to be discussed in the Potsdam Conference. In the conference; the Soviet Union, England and America arrive at a concensus on the revision of the Montreux Convention according to the conditions of the day. It is also determined in the conference that each state is to report their opinions to Turkey on the matter. By making use of this, the Soviet sends two diplomatic notes to Turkey in 1946 as a means of pressure on Turkey. Some of the articles of these Soviet diplomatic notes regarding the new regime foreseen for the Straits are rejected by Turkey as well as America and England.

In Turkey, both the ruling and the opposition parties react strongly against the Soviet diplomatic notes. These reactions are reflected in the Turkish press in a very intense manner. In this study, we are going to examine how the *Ulus* newspaper, as the official media organ of the government, handled and assessed these diplomatic notes in 1946.

Keywords: Soviet Diplomatic Notes, Turkish-Soviet Relations, *Ulus* Newspaper, Nihat Erim, Falih Rıfki Atay.

Giriş

İkinci Dünya Savaşı sonrası Türkiye'nin dış politikası, Batı dünyası ile yakınlaşma, uluslararası örgütlenmelere dâhil olarak Türkiye'yi dış politikada yalnız bırakmama prensiplerine dayanır. Kuşkusuz, Türkiye'nin Batı bloğuna yaklaşmasında, Sovyetler Birliği'nin Türkiye'ye yönelik izlediği dış politikanın büyük etkisi vardır. Türk-Sovyet ilişkileri, Sovyetlerin Türkiye üzerindeki emellerini hayata geçirmeye başlamasıyla yeni bir boyut kazanır. Nitekim 19 Mart 1945 yılında Sovyetler Birliği, Türkiye ile 17 Aralık 1925'te imzaladığı Dostluk ve Saldırmazlık Antlaşması'nı, II. Dünya Savaşı sonrası ortaya çıkan yeni koşullara uygun bulmadığı gerekçesi ile fesheder. Durum, Sovyet Dışişleri Bakanı Molotov tarafından, Türkiye'nin Moskova Büyükelçisi Selim Sarper'e bildirilir. Türk hükümeti, 7 Nisan 1945'te Sovyet hükümetine, antlaşmada ne gibi değişiklikler yapmak istediklerini sorar (Gürel, 1983: 536). Bunun üzerine, 7 Haziran 1945'te Molotov, Türkiye'nin Moskova Büyükelçiliğine Sovyetlerin taleplerini bildirir. Talepler, 1921 tarihli Moskova Antlaşması ile belirlenen Sovyet-Türk sınırında Sovyetler lehine düzeltmeler yapılması; Boğazların Türkiye ve Sovyetler tarafından ortaklaşa savunulması için Sovyetlere Boğazlarda deniz ve kara üsleri verilmesi; Montreux Antlaşması esaslarında değişiklikler yapılması gibi üç ana konuyu içermektedir. Bu gelişme, II. Dünya Savaşı içinde zayıflayan Türk-Sovyet ilişkilerinin bunalıma doğru sürükleneceğinin de bir göstergesi idi. Türk hükümetinin, Sovyet taleplerini reddetmesi üzerine Sovyetler, 17 Temmuz-2 Ağustos 1945 tarihleri arasında toplanan Potsdam Konferansı'na Boğazlar konusunu getirir ve

* Bu makale, 12-14 Ekim 2011 tarihleri arasında düzenlenen *Berlin Konferansı'ndan Günümüze Büyük Güçler ve Türkiye* adlı I. Uluslararası Tarih Sempozyumu'nda sunduğum basılmamış bildiridir.

** Okt. Dr., Dokuz Eylül Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü.

Montreux Sözleşmesi'nde Sovyet ticaret ve savaş gemilerinin her zaman serbestçe Boğazlardan geçişini sağlayacak değişikliklerin yapılmasını ister. Hatta Molotov, Potsdam Konferansı'nın 22 Temmuz 1945 tarihli toplantısında söz konusu talebi, ABD Başkanı Truman ve İngiltere Başbakanı Churchill'e bir mektupla bildirerek Türk hükümetince reddedilen Boğazlarla ilgili istekleri müttefiklerinden kabul etmelerini bekler. Sonuçta konferansta Sovyetler Birliği, İngiltere ve ABD, Montreux Sözleşmesi'nin günün koşullarına göre yenilenmesi konusunda görüş birliğine varırlar; ancak, Boğazlarla ilgili kesin bir sonuç alınamaz ve bu üç devletin konu ile ilgili görüşlerini Türkiye'ye bildirmesi kararlaştırılır (Uçarol, 1995: 718-720). Görüldüğü gibi Türkiye, 1945 yılındaki Sovyet talepleri karşısında İngiltere ve Amerika'nın desteğini umduğu ölçüde sağlayamamıştır. Potsdam Konferansı'nda da Stalin'in isteği doğrultusunda alınan üç devletin her biri ile Türkiye arasında ikili görüşmeler yapılması kararı, kısa bir süre sonra Sovyetlerin bir baskı aracına dönüşerek Türkiye'ye notalar yağdırmalarına neden olur (Avcıoğlu, 1990: 542).

Nihayet, 1945 Kasım'ında ABD ve İngiltere'nin Ankara büyükelçileri, ülkelerinin görüşlerini birer nota ile açıklar. Her iki ülke de Montreux Sözleşmesi'nin yeniden gözden geçirilmesini ve Boğazlar sorununun uluslararası bir konferansta ele alınmasını istemektedir. ABD, Sovyetlere üs verilmesini onaylamamakla birlikte Boğazlarda uluslararası bir rejimden de söz etmemektedir. İngiltere de üs konusunda ABD ile aynı fikirdedir. Bu notalar Türk basınında "siyasi bir zafer" olarak yorumlanmıştır (Gürkan, 1998: 113).

1. 1946 Yılı Gelişmeleri

1946 yılı, Türk-Sovyet ilişkilerinin gerginleştiği ve iki ülke arasında karşılıklı notaların alınıp verildiği bir yıl olmuştur. Aynı zamanda bu yıl, eski müttefiklerden ABD, İngiltere ve Sovyetler Birliği'nin ilişkilerinin de dostane çizgiden çıkarak kötüleşmeye başladığı bir yıldır. Türkiye ile Sovyetler Birliği arasındaki notalardan ilki, Sovyetler Birliği tarafından 7 Ağustos 1946'da Türkiye'ye verilir. ABD, Sovyet notasını 19 Ağustos, İngiltere 21 Ağustos, Türkiye de 22 Ağustos'ta yanıtlar; ancak, isteklerinde direten Sovyetler, Türkiye'ye 24 Eylül'de ikinci notayı verir. Bu nota da İngiltere ve Amerika tarafından 9 Ekim'de, Türkiye tarafından 18 Ekim'de yanıtlanır.

Basının Türk-Sovyet ilişkilerine nasıl yaklaşacağı, 1945 yılının başından beri hükümet tarafından verilen talimatlarla yönlendirilmektedir. Örneğin 1945 yılı başlarında, Sovyet basını ve radyosunun Türkiye aleyhinde yaptığı yayınlara karşı başlangıçta Türk basınında yumuşak bir tutum sergilenirken bu tutum zaman içerisinde hükümetin politikası doğrultusunda değişip sertleşmiştir (Gürkan, 1998: 107-108). Kuşkusuz Türk basınında Sovyetlere karşı tutumun sertleştirilmesi, Sovyet taleplerinin netleşmesi ve Türkiye'nin İngiltere ile Amerika'nın desteğini sağlamasıyla ilgilidir (Güvenir, 1991: 204). Gazeteci Metin Toker, 1945 yılı başında Türk-Sovyet ilişkileri konusunda basının nasıl hareket etmesi gerektiğine dair yazı işleri müdürlerine talimat verildiğini; ayrıca dış basında yer alan haberlerden uygun olanların Anadolu Ajansı aracılığıyla basına bildirildiğini belirtmektedir (Toker, 1971: 9-10).

Ulus gazetesinde nota ile ilgili ilk haber, 12 Ağustos 1946'da yayınlanır. Haber, Londra radyosundan edinilen, sadece Sovyetlerin Türk hükümetine bir nota verdiğini bildiren küçük bir bilgiden ibarettir ("Boğazlara Dair Sovyet Notası", *Ulus*, 12 Ağustos 1946). Detaylı bilgiler, 13 Ağustos'ta "Boğazlara Dair Rusya Hükümetimize Bir Nota Verdi" manşeti ile gazetede yer alır. Haberde, birkaç gündür dünya basın, ajans ve radyolarının Boğazlar meselesi üzerine yayın yaptığı ve Rus notasından söz ettiği belirtilerek yabancı kaynaklardan aktarılan bilgiler okuyuculara duyurulur. Bu kaynaklardan biri, Londra radyosu; diğeri de France Presse Ajansı'dır. Londra radyosu, Rusların üs talebi ve Montreux Boğazlar Sözleşmesi'nin tekrar gözden geçirilmesi isteğinin hoş karşılanmadığını; Ruslar, üs talebinden vazgeçmezlerse konunun müzakeresi sırasında İngiltere ve Amerika ile aralarında esaslı fikir ayrılıklarının oluşacağını belirtir. Yine radyonun bildirdiğine göre nasıl ki İngiltere, Süveyş Kanalı'nın "bekçiliğini" yapıyorsa Türkiye'nin de kendi yurdunda bulunan Boğazların "bekçiliğini" yapması son derece doğaldır. France Presse Ajansı'nın bildirdiği Fransız görüşü ise Montreux Antlaşması'nın bazı maddelerinin değiştirilmesi önerisinin Fransa tarafından kabul edilebilmesi için eski düşman devletler hariç (Bulgaristan ve Romanya kastediliyor), antlaşmayı imzalayan bütün devletlerin onayının alınması gerekliliğidir ("Boğazlara Dair Rusya Hükümetimize Bir Nota Verdi", *Ulus*, 13 Ağustos 1946).

14 Ağustos'ta Sovyet notasının metni *Ulus*'ta yayınlanır. Sovyetler Birliği notada, Montreux Sözleşmesi'nin kurduğu Boğazlar rejiminin, Karadeniz devletlerinin güvenliğini sağlayamadığını ve Boğazların bu devletler aleyhine kullanılmasını engelleyemediğini; Mihver devletlerinin harp ve muavin gemilerinin Boğazlardan Karadeniz'e geçtiğini (Almanlara ait *Seefalke* ve İtalyanlara ait *Tarviso* adlı gemilerin Boğazlardan geçişine Türkiye'nin izin vermesi) ve bundan da Türkiye'nin sorumlu olduğunu belirtir. Bu sebeplerden ötürü de Boğazlar için öngördüğü yeni rejimi aşağıdaki maddelere dayandırır:

- 1- Boğazlar bütün memleketlerin ticaret gemilerinin geçişine daima açık olmalıdır.
- 2- Boğazlar, Karadeniz devletlerinin harp gemilerinin geçişine daima açık olmalıdır.

3- Karadeniz'de sahili bulunmayan devletlere ait harp gemilerinin Boğazlardan geçmesi, hususi surette derpiş edilen haller müstesna, memnudur.

4- Karadeniz'e girmek ve Karadeniz'den çıkmak için tabii su yolu olan Boğazlara müteallik rejimin tesisi Türkiye'nin ve Karadeniz'e sahili bulunan diğer devletlerin salâhiyeti dâhilinde olmalıdır.

5- Boğazlarda ticari seyrüseferin serbestisini ve Boğazların güvenliğini temin hususunda en fazla alâkadar ve bunu icraya en kadir olmaları sıfatıyla Türkiye ve Sovyetler Birliği, işbu Boğazların Karadeniz'de sahili bulunan devletler aleyhine diğer devletler tarafından kullanılmasının önüne geçmek için bunların müdafaasını müşterek vasıtalarıyla temin ederler. Sovyet hükümeti bu deklarasyondan Birleşik Amerika ve Büyük Britanya hükümetlerini haberdar eder" ("Rus Notasının Metni Yayıldı", *Ulus*, 14 Ağustos 1946).

Ulus'ta nota ile ilgili ilk makaleyi yazan Nihat Erim'dir. Erim, nota metninin yayımlandığı gün kaleme aldığı makalesinde, Sovyetlerin, Montreux Sözleşmesi'nin şartlarına uygun olduğu takdirde, Boğazlar rejiminin değiştirilmesi hakkında talepte bulunabileceğini; ancak, Sovyetlerin tüm şartları yerine getirmedeğini belirtir. Yerine getirilmeyen şartlar, sözleşmenin 29. maddesine (beş yılda bir tadil prosedürü) aykırı olarak değişiklik teklifinin, sözleşmeyi imzalayan devletlerin her birine sunulmamış olması; ayrıca bunlardan bir veya ikisinin onayının alınmamasıdır. Nihat Erim, Sovyet taleplerinin 5. maddesi üzerinde önemle durulması gerektiği fikrindedir; çünkü bu madde, "diplomasi lisanının nazik ve kapalı formülü içine saklanmış kesin bir üs talebinden başka bir şey değildir". Üs talebinin bir devletin egemenlik haklarını bağlayacağını; Türkiye'nin dış güvenlik açısından tarihinin en buhranlı devirlerinden birine girdiğini ve Rusların, Türkiye'nin Doğu illeri üzerinde taleplerinin olduğunun unutulmaması gerektiğini belirten Erim, tehlike ne kadar büyük ve kuvvetli olursa olsun Türk milletinin, daima ayakta kalacağını sözlerine eklemektedir (Erim, 1946-a). Erim, bir sonraki makalesinde, Boğazlardan geçirilen söz konusu iki gemiye işaret eder. Gemilerin geçişinin Montreux hükümlerine aykırı olmadığını; gerekli açıklamanın Sovyet notasına verilecek cevabı notada yapılacağını; Türk hükümetinin, Montreux hükümlerini tam bir dürüstlük ve özen ile uyguladığını; ayrıca Sovyet tekliflerinin Bilemiş Milletler örgütünün hedeflediği amaçlarla çeliştiğini belirtir (Erim, 1946-b).

Ulus'ta Sovyet notasının yayımlandığı gün, Demokrat Parti'nin Sovyet istekleri karşısındaki tutumunu belirten şu tebliğinin yayınlanması da dikkat çekicidir: "... Boğazlar hakkındaki notanın memleketimiz istiklâl ve hâkimiyeti esasına aykırı olduğu görülmüştür. Bu notada ileri sürülen tekliflerin milletimizin hiçbir ferdi tarafından kabul edilemeyeceği pek tabiidir. Demokrat Parti bu münasebetle programında tasrih edildiği üzere memleketimizin istiklâline tevcih olunabilecek en küçük bir teşebbüsü dahi katiyen teroîç edemeyeceğini ve bu esasta hükümetle tamamen müttelit hareket azminde bulunduğunu beyan etmeyi lüzumlu görmektedir." ("Demokrat Parti Sovyet Talepleri Dolayısıyla Bir Tebliğ Çıkardı", *Ulus*, 14 Ağustos 1946). Bu tebliğ, Sovyet istekleri karşısında hükümet ve muhalefetin birlikte hareket edeceğinin bir göstergesidir. Dış politikadaki bu hassas gelişme, iç politikadaki bütün görüş ayrılıklarının bir kenara bırakılmasına neden olur. Diğer gazetelerde yer alan kimi makalelerde olduğu gibi *Ulus*'ta da milli birliğe işaret edilen kimi yazılar kaleme alınır; örneğin Nihat Erim'in şu sözleri bu milli birliğin bir ifadesi olarak karşımıza çıkmaktadır: "Muhaliif, muvafik, demokrat, halkçı hepimiz aynı davanın hâdimleri, aynı yolun yolcularıyız. Başka türlü düşünenler varsa uyanmalıdırlar. Bizi birbirimizden ayıracak, bizi birbirimizden soğutacak hiçbir dünyevi arzu, hiçbir ihtiras yoktur." (Erim, 1946-c)

15 Ağustos'ta Recep Peker hükümetinin programı *Ulus*'ta yer alır. Programda, Türkiye'nin uluslararası ilişkilerinden Sovyetlere bir zarar gelmeyeceği; Türkiye'nin uluslararası antlaşmalara bağlı olduğu; kendi bütünlüğü ve egemenlik haklarını saklı tutmaya zorunlu olduğu; Sovyetlerle yakın gelecekte güven dolu bir dostluğun kurulabileceği inancını taşıdığı vurgulanır. ("Dış Politikamız", *Ulus*, 15 Ağustos 1946). Peker hükümetinin programı, gazetede *Dış Politika* başlığı altında köşe yazılarını yazan Ahmet Şükrü Esmer tarafından son derece samimi bulunur. Esmer, "inkılabın eski emekçisi" sıfatı ile hitap ettiği Peker'in yürekten konuştuğunu belirterek Türk dış politikasının esaslarının Türk milletinin çıkarlarına uygun olacağı inancı ile Peker hükümetine başarılar diler (Esmer, 1946-a).

Gazetenin başyazarı Falih Rıfkı Atay, notalarla ilgili görüşlerini belirtmeye 15 Ağustos'ta başlar. O da tıpkı Nihat Erim gibi notanın 5. maddesinin üs istemek olduğunu; bunun da Türkiye'nin, topraklarının bir kısmından egemenlik hakkını kaldırması anlamına geldiğini söyler ve şu soruları sorar: "Acaba Rusya, bu memlekette hiçbir Türk vatandaşının razı olmayacağını yakından bildiği bir fedakârlığı bizden ne ümitte istemiştir? Eğer reddedersek askerî bir tecavüzde mi bulunacaktır?... Acaba bizi devamlı bir tehdit altında bulundurup ordumuzu ayakta tutarak siyasi ve iktisadi buhranlar içinde yıprata yıprata düşürebileceğini mi zannetmiştir?" Atay, vatandaşlara birlik olup tahriklere kapılmamayı tavsiye eder; çünkü bu dış tehlike, daha çok "iç kargaşayı, yıpranmayı hesaba katmaktadır" (Atay, 1946-a).

ABD ve İngiltere, Sovyet notasına Türkiye'den daha önce yanıt verir. ABD'nin 19 Ağustos'ta Sovyetlere verdiği nota, 21 Ağustos'ta *Ulus* gazetesinde "Amerika Sovyet Teklifini Reddetti" manşeti ile yüksek sesle dillendirilirken İngiltere'nin 21 Ağustos'ta Sovyetlere verdiği nota, 22 Ağustos'ta üçüncü sayfadan küçük bir başlıkla gazetede yer alır. Amerikan notasında, 4. ve 5. sayılı Sovyet tekliflerine karşı çıkılarak Boğazları savunmada sorumlu devletin Türkiye olduğu belirtilir. İngiliz notasında ise ilk üç Sovyet

teklifi hakkındaki İngiliz görüşü saklı tutulmakla birlikte Boğazlar rejiminin yalnız sahil devletlerini ilgilendirdiği iddiası reddedilerek Boğazların gözetilmesinin Türkiye'nin sorumluluğunda olduğu bildirilir. Ayrıca, her iki devlet de Montreux Sözleşmesi'nin tadili için toplanacak uluslararası konferansa katılmaya hazır olduklarını belirtir (Erkin, 1968: 297-298). Türkiye'nin 22 Ağustos'ta Sovyetlere verdiği cevabî notanın ("Türk Cevabı Sovyetlere Bildirildi", *Ulus*, 23 Ağustos 1946) tam metni de 24 Ağustos tarihli *Ulus*'ta yayınlanır ("Sovyet Notasına Cevabımız Yayınlandı", *Ulus*, 24 Ağustos 1946). Türkiye cevabında, Montreux Sözleşmesi'nin hükümlerinin uygulanmasında kusurlu olmadığını, Karadeniz'den geçişine izin verildiği iddia edilen harp ve muavin gemilerini teker teker ele alıp Sovyet iddialarını çürüterek ortaya koyar. Montreux Sözleşmesi'nin sadece teknik kısmının gözden geçirilip günün şartlarına uyarlanabileceğini kabul eder; sadece Karadeniz devletlerince belirlenecek Boğazlar rejimi fikrini kabul etmez. Bağımsız bir devletin egemenlik hakları ile bağdaşmayacağı gerekçesi ile de Boğazların ortaklaşa savunulması talebini reddeder (Erkin, 1968: 299-300).

Her üç nota hakkında yapılan çeşitli yorumlar, gazetede yer almakta gecikmez. Falih Rıfkı Atay, Sovyetlerin, II. Dünya Savaşı sırasında Türkiye'nin izlediği savaş politikasını suçlamakla hata ettiğini düşünmektedir (Atay, 1946-b). Ayrıca, Sovyet isteklerinin Türkiye tarafından asla kabul edilemeyeceğini, üstelik bu isteklerin Birleşmiş Milletler Anayasası'na da aykırı olduğunu belirterek Amerika'nın Sovyetlere verdiği notayı şu sözlerle destekler: "... Büyük küçük her devlet, Birleşmiş Milletler Anayasası prensiplerine bağlı ve sadık kalmalıdır; bütün Amerikan azmi bu hedef üzerinde toplanmıştır. Boğazlar hakkında Sovyetler Birliği'ne vermiş olduğu cevapta da aynı değişmez azmi görüyoruz... Haşmetli Amerika'yı adalet ve nizam davasının arkasında dimdik ayakta durur görmek, gerçek demokrasi dünyasının hürriyetçi ve barışçı bütün milletlerinin yüreğini de bir daha ferahlandırmıştır." (Atay, 1946-c).

Nihat Erim de Montreux Sözleşmesi hükümlerinde yapılması olası değişikliklerin ancak Birleşmiş Milletler ülküsünden ilham alındığı takdirde kabul görebileceği inancındadır. Erim, Amerika ve İngiltere'nin, Türkiye'ye karşı takındığı tutumdan duyduğu memnuniyeti şu sözlerle dile getirir: "... Bu iki devlet, Türkiye'nin pek haklı olan tezini tutmak hususunda adeta birbirleriyle yarış etmektedirler. Biri müttefikimiz, öteki büyük ve yakın dostumuz olan bu iki Anglosakson milletini, böyle hayati bir davada yanı başımızda yer almış görmek hepimizde en sıcak ve samimi duygular uyandırmaktadır." (Erim, 1946-d). "... Yirmi beş yıl önce İngiltere ve Amerika ve onlarla beraber öteki haksever milletler, bizim yanımızda değildi. Bugün onlar da bizimle beraberdir. Her biri davamızın çok haklı olduğunu teslim etmektedir. Amerika Birleşik Devletleri, hak ve hürriyet prensibi uğrunda atıldığı savaştan geri dönmek şöyle dursun, tersine en ağır fedakârlıklara dahi katlanmaya hazır olduğunu bildirmektedir." (Erim, 1946-e). Erim'e göre Türk hükümetinin cevabı, Sovyetlerin Montreux esaslarının yetersiz olduğu ve Türkiye'nin Boğazların idaresinde sorumluluğunu yerine getiremediği iddialarını layıkıyla çürüten değerli bir hukuk ve diplomasi belgesidir. Bu belge, Türk milletinin candan onaylayacağı bir niteliktedir; Boğazlar meselesinin çözümü için yapılabilecek tek şey de uluslararası ilişkiler çerçevesinde bir anlaşma zemininde buluşmaktır (Erim, 1946-f). Ahmet Şükrü Esmer'in Türk hükümetinin cevabı hakkındaki değerlendirmeleri de Erim'in makalesi ile aynı gün *Ulus*'ta yayınlanır. Esmer de Erim gibi Türk hükümetinin notasından övgü dolu sözlerle bahseder. Öyle ki bu nota, haklı bir davayı kuvvetle savunmaktadır; reddedilemez delillere dayalı, dayandığı kuvvetli mantık karşısında okuyan üzerinde hayranlık uyandıracak niteliktedir. Esmer'in belirttiği üzere Sovyet iddiasının aksine Türkiye, Montreux Sözleşmesi'nin tatbikinde kusurlu değildir; hükümleri başarı ile uygulamıştır; hatta sözleşmeyi imzalayan devletler bundan ötürü Türkiye'ye teşekkür etmelidir. Boğazların Türkiye ile ortaklaşa idaresi konusundaki Sovyet teklifi, Türkiye'nin egemenlik haklarına ve güvenliğine aykırı olduğu kadar Birleşmiş Milletler'in de ortak güvenlik sistemine aykırıdır. Sovyetler Birliği için Karadeniz'de en sağlam garanti, Boğazlarda imtiyaz peşinde koşmak değil, Türkiye ile dost geçinmektir (Esmer, 1946-b). Esmer, aynı zamanda Rusya'daki *İzvestia* gazetesinde Profesör Adamof'un "Tarihte Boğazlar Meselesi" başlığı altında yayınlanan makalesini de eleştirir. Adamof'un, Sovyet notasındaki istekleri, 1798 Osmanlı-Rus ittifak antlaşması ile 1833 Hünkâr İskelesi Antlaşması'nın hükümlerine benzetmesi görüşünü çürüterek Sovyet notasının bu antlaşmalarla bir ilgisi olmadığı sonucuna varır (Esmer, 1946-c).

Sovyetler Birliği, Türkiye'nin yanıtını ikinci bir nota ile karşılar. İkinci nota, Sovyet Maslahatgüzarı tarafından 24/25 Eylül 1946 gecesi Türk Dışişleri Bakanı Hasan Saka'ya verilir. Sovyet hükümeti bu notada, Boğazların Mihver devletleri tarafından müttefikler aleyhine harp gemilerinin geçişi amacıyla kullanıldığı iddiasını tekrarlar. 4. maddenin kabulünde ısrar eder. Boğazların ortak savunulması teklifini, incelemeye bile gerek görmeden Türkiye'nin reddetmesini eleştirir ve son olarak uluslararası toplantıdan evvel Türkiye ile üç müttefik devlet arasında doğrudan doğruya görüşmeler yapılması konusunda diretir (Erkin, 1968: 303-304). Dışişleri Bakanlığı Genel Sekreteri Feridun Cemal Erkin'in belirttiğine göre, siyasi çevrelerde bu nota hakkında iki farklı düşünce belirir. Bunlardan ilki, Sovyetler ile ikili görüşmeleri kabul etmek; diğeri de hiçbir şekilde Sovyetlerle görüşmeyi kabul etmeyerek notayı çok kısa bir şekilde yanıtlamaktır. Başbakan Recep Peker de bu ikinci görüşün temsilcisidir. Erkin'in fikri, Sovyetlerle ikili görüşmeyi reddetmekle

beraber notayı detaylı bir biçimde yanıtlamaktır (Erkin, 1968: 304-306). Nitekim Cumhurbaşkanı İsmet İnönü'nün de benimsediği bu fikir doğrultusunda Sovyetlere son derece uzun ve detaylı bir nota gönderilecektir.

İkinci notanın metni, 29 Eylül'de *Ulus*'ta yayınlanır ve haberde, Sovyetlerin Boğazların ortak idaresi konusundaki ısrarına dikkat çekilir ("Boğazlara Dair Sovyet Rusya'nın Cevabı Neşredildi", *Ulus*, 29 Eylül 1946). İkinci nota ile ilgili ilk değerlendirmeleri Ahmet Şükrü Esmer yapar. Esmer, Sovyetlerin her iki notasının içeriği hakkında bilgi verir ve Sovyet isteklerinin temellerinin dayanaksız olduğunu kanıtlamaya çalışarak şu sözleri söyler: "... Topraklarımız üzerinde üs istemenin hâkimiyetimizi ihlâl etmeyeceği ve hatta kendi emniyetimizi daha ziyade kuvvetlendireceği neticesine nasıl mantık ve muhakeme ile varıldığı kolay anlaşılır muamma değildir. Bizim Sovyet dostlarımızdan beklediğimiz bu beşinci noktayı bir defa daha bahis mevzuu etmemeleridir. 22 Ağustos tarihli notamızda hükümet bu meselenin görüşme mevzuu olamayacağını anlatmıştı. Umarız ki verilecek yeni cevapta bunun mektuplaşma mevzuu olamayacağı anlatılsın." (Esmer, 1946-d). Bu değerlendirmelere çok geçmeden Nihat Erim'in ve Falih Rıfki Atay'ın yorumları eklenir. Erim, ilk Sovyet notasından itibaren yaşanan gelişmeleri okuyucularına hatırlatarak yazısına başlar ve Türkiye'nin, Montreux Sözleşmesi'nin hükümlerine tamamen uyduğu ve gerekirse bu gerçeği kanıtlamak için delilleri birer birer ortaya koyabileceği hükmüne varır. Erim'e göre sözleşmenin düzeltilmesi gereken tek noktası, harp ve muavin gemilerinin tarif ve tasnifinin, teknik gelişmeler ışığında yeniden yapılması gerekliliğidir (Erim, 1946-g). Sovyetlerin 4. ve 5. maddelerdeki teklifleri ise "devletler arası hukukun, milletler arası münasebetlerin son elli yıllık gelişmelerine ve bilhassa Birleşmiş Milletlerin kurulmasıyla hâsil olan yeni duruma tamamen zıt bir tezdır." 5. madde, bir üs talebi anlamına gelmektedir ve Türkiye tarafından asla kabul edilemeyecek bir maddedir. Sovyetlerin isteklerinde ısrar etmeleri durumunda Türkiye'nin bir hakeme gidebileceğini belirten Erim, Sovyet isteklerinin iç yüzü konusunda şu yorumu ile önemli bir noktaya dikkat çekmektedir: "... Sovyet komşumuzun endişeleri gerçekten İkinci Cihan Harbinde Boğazlardan bazı gemilerin geçmiş olmasından doğuyorsa bu endişelerin kolayca bertaraf edileceğinden eminiz... Yok eğer bu geçiş vakaları şimdilik açığa vurulamayan maksatları perdelemeye yarıyorsa buna akıl, mantık ve hukuk yoluyla cevap vermeye uğraşmakla beyhude emek harcamış olacağız." (Erim, 1946-h). Ayrıca Erim, Sovyetlerin, 4. maddedeki isteklerini makul göstermek için Karadeniz'in bir "kapalı deniz" olduğunu iddia etmelerinin doğru olmadığı üzerine de bir yazı kaleme alır. Bu yazısında, Karadeniz'in kapalı deniz olmadığını kimi devletlerarası hukukçuların fikirlerine dayanarak kanıtlamaya girişir (Erim, 1946-ı). Bir başka yazısında da Türkiye'nin, Sovyetlere resmi yanıtını bildirmeden önce, olası cevabına ilişkin basında çıkan yorumlara itibar etmemek gerektiğinin altını çizer (Erim, 1946-j). Falih Rıfki Atay'a göre Sovyetlerin amacı "Türkiye'yi de öteki Karadeniz devletleri gibi, kendi nüfuz ve müdahale bölgesi içine katmak ve onu sonsuza kadar bu bölge içinde tutmaktan emin olmak için Boğazlara gelip yerleşmektir." Üstelik sadece Türkiye değil, bütün dünya da bunu bu şekilde algılamaktadır (Atay, 1946-d).

9 Ekim'de İngiltere ve Amerika, Sovyetlere yanıtını bildirir (Uçarol, 1995: 271; "Boğazlar Meselesine Dair İngiltere'nin Görüşü Bildirildi", *Ulus*, 10 Ekim 1946; "Rusya'ya Amerika da Bir Nota Verdi", *Ulus*, 11 Ekim 1946). Her iki ülke de tıpkı ilk notada olduğu gibi Sovyetlere verdikleri yanıtta, Boğazlarda Türk hâkimiyetini onaylamışlardır. Boğazlar meselesinin, Japonya'nın yerini Amerika'nın alması suretiyle Montreux Sözleşmesi'ni imzalayan devletlerin katılacağı uluslararası bir konferansta görüşülmesi gerektiği yolundaki görüşlerini tekrarlamışlardır ("Amerikan Görüşü Boğazlar Hakkında Rusya'ya Verilen Nota Yayınlandı", *Ulus*, 12 Ekim 1946; "Müşterek Savunmayı İngiltere Kabul Edemez", *Ulus*, 23 Ekim 1946; "İngiltere Son Sovyet Notasına Cevap Verdi", *Ulus*, 24 Aralık 1946). Amerika'nın yanıtı, Falih Rıfki Atay tarafından, Amerika'nın Türkiye'nin egemenlik haklarına dokunulması konusunda en az Türkiye kadar titiz olduğu şeklinde değerlendirilmiştir (Atay, 1946-e).

Türkiye'nin yanıtının hazırlandığına ilişkin haber, 3 Ekim'de gazetede yer alırken ("Rus Notasına Cevabımız Hazırlanıyor", *Ulus*, 3 Ekim 1946) Türkiye'nin 18 Ekim'de yanıtladığı ikinci nota ("Notamız Sovyetlere Verildi", *Ulus*, 19 Ekim 1946), 21 Ekim'de tam metin olarak *Ulus* sütunlarında yerini alır ("Boğazlar Hakkında Türk Cevabı", *Ulus*, 21 Ekim 1946). Türkiye, ikinci cevabî notasında Boğazların, Alman harp gemileri tarafından kullanıldığı iddiasını reddeder, meselenin gerekirse hakeme havale edilebileceğini tekrarlar. Montreux Sözleşmesi'nde değiştirilebilecek noktaların ise 2 numaralı ekte (harp gemilerinin tarif, tonaj ve hususiyetine dair) düzenlemeler yapılması, Milletler Cemiyeti'nin rolü ve müdahalesine dair hükümlerin, yerini Birleşmiş Milletler örgütüne bırakması ve Japonya'nın akit devletler listesinden çıkartılarak listeye Amerika'nın eklenmesi olduğunu belirtilir. (Erkin, 1968: 311-312).

19 Ekim'de, Başbakan Recep Peker'in, Sovyet taleplerinin "Montreux hükümlerinin ruhuna ve Türk hükümranlığına aykırı" olduğu ve Türkiye'nin Birleşmiş Milletler örgütüne güvendiği yolundaki demeci *Ulus*'ta yayınlanır. Türkiye'nin bu ikinci yanıtı da gazetenin yazarları Falih Rıfki Atay ve Nihat Erim tarafından değerlendirilir. Atay'a göre Türkiye, Sovyetler Birliği ile dost olmak; tüm dünya milletleri ile barış içinde yaşayabilmek için kurulacak dünya düzenine katkıda bulunmak istemektedir; ancak, Sovyetler notaları, "pazarlık imkânı olmayan bir noktaya saplanmıştır" (Atay, 1946-f). Boğazlar meselesinde bütün dünya

Türkiye'nin haklı olduğunu anlamıştır. Ayrıca Türkiye'deki Sovyet propagandacıları, düzen ve otorite aleyhinde tahriklerde bulunsalar da başarılı olamamışlardır (Atay, 1946-g). Nihat Erim de Sovyet notaları ile ilgili şu sonuçlara varır: Sovyetler, Montreux rejimini kökten değiştirmek; Karadeniz devletlerinin ayrıcalıklı ve tekelci yetkilere sahip olduğu bir sistemi kurarak Türkiye'nin Sovyetlere boyun eğmesini sağlamak istemektedirler. Sovyet istekleri bunlarla da sınırlı değildir. Bütün bu gelişmeler, Ege Denizi ve Akdeniz'de Sovyet üstünlüğünü sağlamanın ön hazırlıklarıdır (Erim, 1946-k). Sovyetlerin, Türkiye'nin doğu illeri üzerindeki isteklerinin, Boğazlar üzerindeki taleplerinin, basın ve radyo yolu ile Türkiye'ye hücumlarının, Türk sınırlarına yığdıkları kuvvetlerin ve Türkiye'de yaptıkları propagandaların ortak amacı, Türkiye'yi Sovyet nüfuzu altına almaya çalışmaktır (Erim, 1946-l). Ayrıca, İngiltere'nin Sovyetlere verdiği iki notanın metinleri 21 Kasım'da yayınlandığında ("Rusya'ya Verilen İngiliz Notası", *Ulus*, 22 Kasım 1946) Nihat Erim, bu notaların içeriğinden çıkarılacak sonuçları da maddeler halinde okuyucularına sunar. İngiliz notalarının Türk tezinin doğruluk ve sağlamlığını bir kat daha kuvvetlendirdiğini ifade eder (Erim, 1946-m).

Türkiye'nin ikinci cevabı ile Türkiye ile Sovyetler Birliği arasındaki doğrudan temaslar adeta son bulur. Sovyetler, arazi konusundan bir daha söz etmezler; fakat Boğazlar konusunda sonraki yıllarda yine bazı taleplerde bulunurlar. Nitekim yüksek tonajlı ABD ve İngiliz savaş gemilerinin Boğazlara gelmelerinden duydukları hoşnutsuzluğu 20 Temmuz 1953'te bir nota ile Türkiye'ye bildirirler. Türkiye, ziyaretlerin Montreux hükümlerine uygun olduğunu; açıklama istemenin de Türkiye'nin iç işlerine karışmak anlamına geldiğini içeren cevabî notayı 24 Temmuz 1953'te Sovyetlere gönderir. Sovyetler, 1 Ağustos 1953'te ikinci bir nota gönderseler de Türkiye bu notayı yanıtsız bırakır (Gürün, 1983: 197).

2. *Ulus*'un İktibaslarında Dış Basının Sovyet Notalarına Bakışı

Sovyetler Birliği'nin ilk notasının yayınlanmasından itibaren, tüm notaların dünya basınında nasıl karşılandığına ilişkin haber ve yorumlar hemen hemen her gün *Ulus*'ta yer alır. İngiliz, Amerikan, Fransız basın, ajans ve radyolarından aktarılan haberlerin bulunduğu ortak nokta; Sovyet görüşlerinin bu üç ülke tarafından desteklenmediği ve Rus siyasetinin eleştirildiğine ilişkindir¹.

İngiliz, Amerikan ve Fransız basınının dışında az da olsa Bulgaristan, Mısır, İsviçre gazetelerinden de alıntılar yapılır. Sovyetlerin önde gelen gazetesi Pravda'nın Sovyet tezini destekleyici yayınlarına da yer verilir. Anlaşıldığı üzere Bulgar gazeteleri, Sovyet notalarına büyük bir yer ayırmakla beraber haberleri yorumsuz olarak yayınlamaktadır. Mısır gazetesi *Le Journal d'Egypte*, bir süreden beri Pravda'nın Türkiye'nin itibarını zedeleyici yayınları yapmasındaki amacın, Rus isteklerinin gerçekleşmesine uygun bir ortam yaratmak olduğu; ayrıca Türkiye'deki genel seçimler sonrası iktidarı yine Cumhuriyet Halk Partisi'nin kazanması ile Rusların ümitlerini kaybettikleri için bu notayı verdikleri şeklinde yorum yapmaktadır. İsviçre'de yayınlanan *La Suisse* gazetesindeki başmakalede, Rusların İstanbul'a yerleşmesinin yeni bir dünya savaşına yol açacağı; durumun Amerika ile beraber İngiltere'yi de ilgilendirdiği belirtilmektedir ("İngiltere Moskova'nın Teklifini Reddedecek", *Ulus*, 16 Ağustos 1946).

Görüldüğü üzere genellikle iktibasın verilen bu haberlerde dikkati çeken nokta, haberlerin çoğunun Türk tezini destekleyici nitelikte olmalarıdır.

2.1. Dizi Yazı ve Misafir Yazarların Yazıları

Sovyetler Birliği'nin söz konusu notaları Türkiye'ye vermeleri *Ulus* gazetesinde, Türk-Sovyet ilişkilerini ve Boğazlar meselesini inceleyen birtakım dizi yazıların yayınlanmasına neden olur. Bu konu üzerinde önemle duran Nihat Erim, yukarıda değinmiş olduğumuz yazılarının dışında Boğazlar ve Boğazlar rejimine ilişkin bir dizi makale kaleme alır. Bu makalelerin yazılma nedeni, Boğazlar rejimine ilişkin tartışmaların artacağı düşüncesi ile konunun önemine dikkat çekmektir. Üstelik bunlardan ilki, Sovyet notası metninin Türk basınında yer almasından birkaç gün önce, 10 Ağustos'ta *Ulus*'ta yayınlanır. Bu ilk makale, Boğazlar rejiminde değişiklik yapılabilmesi için gerekli olan şartlara ilişkindir (Erim, 1946-n). Erim, Baltık boğazlarına (Erim, 1946-o); bu boğazlardan savaş gemilerinin geçişine (Erim, 1946-p); Macellan, Cebelitarık ve diğer boğazlara ilişkin (Erim, 1946-r) makalelerinin ardından Türk Boğazlarına dair yazılarına geçer. Çanakkale ve İstanbul boğazları üzerindeki egemenlik mücadelelerini, Boğazların tarih boyunca

¹ Bu konuda yayımlanan haberlerden kimi başlıklar şunlardır: "Sovyet Notası Hariçte Derin Tepkiler Yaptı", *Ulus*, 15 Ağustos 1946; "İngiltere Moskova'nın Teklifini Reddedecek", *Ulus*, 16 Ağustos 1946; "Rus Kontrolüne Amerika Muarız", *Ulus*, 17 Ağustos 1946; "M. Eden'e Göre Rusya Ayrıcalık Yaratacak Bir Siyaset Güdüyor", *Ulus*, 17 Ağustos 1946; "M. Vandenberg Rus Siyasetini Tenkid Ediyor", *Ulus*, 19 Ağustos 1946; "Bir Paris Haberine Göre Sovyetlerin Teklifini Fransa Kabul Etmiyor", *Ulus*, 20 Ağustos 1946; "Türkiye'yi Destekliyoruz", *Ulus*, 24 Ağustos 1946; "Rus Notası İçin İlk Yorumlar", *Ulus*, 29 Eylül 1946; "İngiltere Notadaki Rus Görüşlerine İştirak Etmiyor", *Ulus*, 30 Eylül 1946; "Boğazlar Meselesinde İngiliz Görüşü Değişmemiştir", *Ulus*, 1 Ekim 1946; "Boğazlar İçin M. Acheson Amerikan Görüşünü Açıkladı", *Ulus*, 3 Ekim 1946; "Amerika İle İngiltere İstisareler Yapıyorlar", *Ulus*, 9 Ekim 1946; "Sovyet Siyaseti Tenkit Ediliyor", *Ulus*, 14 Ekim 1946; "Boğazlara Dair Yorumlar", *Ulus*, 20 Ekim 1946; "Boğazlara Dair Bir Yorum", *Ulus*, 26 Ekim 1946; "Boğazlara Dair Basında Çıkan Yorumlar", *Ulus*, 27 Kasım 1946; "Rusya'nın Akdeniz Emelleri", *Ulus*, 19 Aralık 1946

taşıdığı coğrafi, stratejik önemi ve antlaşmalarla belirlenen statülerini işler. Konuyu, yürürlükte olan Montreux Boğazlar Sözleşmesi'ne kadar getirir (Erim. 1946-s).

Erim'in Boğazlar meselesi hakkında yazdığı onca makalenin yanı sıra Çarlık Rusyası'nın tanınmış diplomat ve hukukçularından olan, ayrıca 1899-1914 yılları arasında İstanbul'daki Rus Büyükelçiliğinin baş tercümanlığını yapan Andre Mandelstam'ın eserini, 20. Yüzyılda Rusya'nın Akdeniz'e Çıkış Politikası adıyla tercüme ettiğini de görüyoruz. 2 Eylül'de başlayan çeviriler, 67 bölüm halinde tefrika edilir. Tefrikanın son sayısı 16 Kasım 1946 tarihini taşımaktadır. Nihat Erim bu son sayıya, "sonuç" adı altında 20. yüzyılda Rusya'nın Boğazlar hakkında izlediği politikaya ilişkin değerlendirmelerini ekler. Erim'in, bu çeviriye yapmasının nedeni, halkı tam ve doğru olarak bilgilendirmek amacıyla yabancı devletlerin Boğazlar üzerindeki ihtiraslarını ortaya koyan eserlerin yayınlanmasına ihtiyaç duyulduğunu düşünmesidir. Mandelstam hakkında da "kendisinin tarafsız bir bilim adamı sayılamayacağı, Türklere karşı düşmanca hisler beslediği" görüşündedir.

Boğazlar meselesine dair bir Fransız diplomatın yazısı da *Ulus*'ta göze çarpar. Bu yazı, Montreux Antlaşması'nı Fransa adına imzalayan Paul Boncour'un *Le Monde Illustré* gazetesinde yayınlanan makalesinin çevirisidir. Boncour, makalesinde İkinci Dünya Savaşı sonrasında Boğazlar meselesi hakkındaki gelişmeleri ele alır ve meselenin çözümüne ilişkin görüşlerini dile getirir ("M. Paul Boncour'a Göre Boğazlar Meselesi", *Ulus*, 2 Kasım 1946).

Sovyet notaları ile ilgili olarak yazılarıyla dışarıdan gazeteye katkıda bulunan iki isme rastlıyoruz. Bunlardan biri, ikinci Sovyet notası sonrası görüşlerini belirten Çoruh eski Milletvekili Ali Rıza Erim; diğeri de Zonguldak eski Valisi Safaeddin Karanakçı'dır. Erim, bir asker gözü ile notalar hakkında genel bir değerlendirme yapar. Türkiye'nin, Montreux Sözleşmesi'nin hükümlerine aykırı bir harekette bulunmamakla beraber hükümlerde yapılacak değişikliklere karşı olmadığını dile getirdikten sonra Rusların, Boğazlar rejiminin Karadeniz'de sahili bulunan devletler tarafından belirlenmesi isteğinin çürük olduğunu kanıtlamaya çalışır. Erim'in belirttiğine göre Sovyetlerin asıl söylemek istediği, Türkiye'nin Boğazları, Batı'dan gelecek saldırılara karşı yalnız savunamayacağı; Batı'dan gelen düşmanlarla birlik olup onları Boğazlardan içeri sokacağıdır (Erim, 1946). Karanakçı ise yazısında, Sovyet isteklerinin neler olduğunu hatırlatır; Boğazların yakın tarihine değinir ve Boğazlar meselesinin "milli ve hayati bir dava olduğunu" ayrıca "Türklerin toprak bütünlüklerini ve bağımsızlıklarını tehdit eden tehlikeler karşısında tek vücut olmasını bilen bir millet olduğunu" vurgular (Karanakçı, 1946).

Sonuç

Sovyet notaları, Türk basınında olduğu gibi *Ulus*'ta da büyük bir tepki ile karşılanır; günlerce manşetlere taşınır. İlk notanın yayınlandığı tarihten itibaren gazete, konu üzerinde ciddiyetle durur; hararetle Türk tezini savunur. İktidarın resmi yayın organı olduğu için *Ulus*, aynı zamanda Cumhuriyet Halk Partisi'nin görüşlerini yansıtmaktadır; fakat zaten söz konusu Sovyet notaları, iktidar ve muhalefet arasındaki tüm fikir ayrılıklarının bir kenara bırakılmasına ve dış politikada birlikte hareket edilmesine neden olmuştur. Hem iktidar hem de muhalefet tarafından, Sovyet talepleri kabul edilemez istekler olarak görüldükleri gibi Türkiye'nin egemenlik haklarına bir saldırı olarak algılanırlar. *Ulus* da bu konuları işleyen birçok makaleyi yayınlayarak üzerine düşen görevi layıkıyla yerine getirir.

Sovyet notaları, Türk basınında büyük bir tepki ile karşılanırken Türkiye'de Sovyetler Birliği'ne sempati besleyenleri de şaşkınlığa uğrattır. Bu sempatanlar tarafından, sorunun iki ülkenin arasındaki diplomatik işleyişteki yanlış anlamalardan meydana geldiği; hatta bu hataların Türkiye'den kaynaklandığı doğrultusunda çeşitli görüşler ileri sürülür (Öymen, 2002: 458-459). *Tan* gazetesi başyazarı Zekeriya Sertel ise anularında, notaların halk arasında derin bir tepki yarattığı, Sovyet dostluğuna inananları hayal kırıklığına uğrattığı; Sovyet düşmanlarını sevindirdiği üzerinde durur ve olanları, Stalin'in yanlış politikası olarak kabullenir (Sertel, 2000: 218-221).

Türkiye'nin, Sovyet siyaseti karşısında İngiltere ve Amerika'nın desteğini alması ve bu devletlerin Sovyetlere karşı Türk tezini destekleyen notaları yayınlamaları, *Ulus*'ta büyük bir sevinçle karşılanır. Özellikle Amerika'nın tavrı adeta alkışlanır. Sovyet taleplerinin haksızlığı ve Sovyetlerin güttüğü saldırgan dış siyaset üzerine dünya basınında yayınlanan birçok haber, *Ulus* sütunlarına taşınarak Türk tezi, desteklenmeye çalışılır.

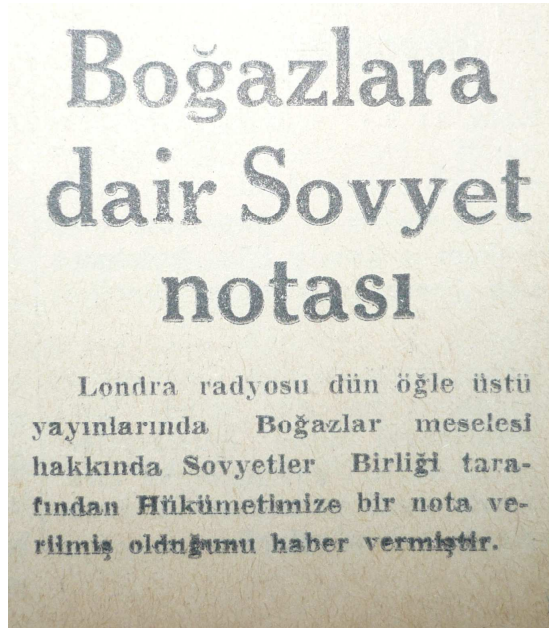
Gazetenin yazar kadrosu meseleyi, geçmişteki Türk-Sovyet ilişkilerini irdeleyerek ele alır ve Sovyetlerin gerçek niyetlerinin ne olduğuna dikkat çekerek Sovyet taleplerine şiddetle karşı çıkar. Söz konusu notalar gazetede, sadece Türk-Sovyet ilişkilerinin tarihçesinin incelenmesi ile sınırlı kalınmayıp aynı zamanda Boğazlar meselesi ile ilgili birçok makalenin, dizi yazının yayınlanmasına da neden olur.

Ulus gazetesi, yayınları ile Türk kamuoyunu, Sovyetler Birliği'nin izlediği dış politika konusunda aydınlatır ve bir anlamda Türk hükümetinin düşüncelerini, resmi yayın organı olması niteliğiyle dünya kamuoyuna bildirme görevini üstlenir.

KAYNAKÇA

- ATAY, F. Rıfka (1946-a). "Rus İsteklerinin Karşısında", *Ulus*, 15 Ağustos 1946.
- ATAY, F. Rıfka (1946-b). "İngiliz ve Amerikan Cevapları", *Ulus*, 22 Ağustos 1946.
- ATAY, F. Rıfka (1946-c). "Amerika Cevap Verdi", *Ulus*, 23 Ağustos 1946.
- ATAY, F. Rıfka (1946-d). "Sovyet İsteklerine Dair", *Ulus*, 2 Ekim 1946.
- ATAY, F. Rıfka (1946-e). "Amerika ve Boğazlar Meselesi", *Ulus*, 15 Ekim 1946.
- ATAY, F. Rıfka (1946-f). "Neye Güveniyoruz ve İnanıyoruz", *Ulus*, 23 Ekim 1946.
- ATAY, F. Rıfka (1946-g). "Kaderimiz Kendi Elimizdedir", *Ulus*, 27 Ekim 1946.
- AVCIOĞLU, Doğan (1990). *Türkiye'nin Düzeni Dün-Bugün-Yarın*, Birinci Kitap, İstanbul: Tekin Yayınevi.
- EREM, A. Rıza (1946). "Asker Gözü İle Sovyet Notasına Genel Bir Bakış", *Ulus*, 12 Ekim 1946.
- ERİM, Nihat (1946-a). "Sovyet Notası Karşısında", *Ulus*, 14 Ağustos 1946.
- ERİM, Nihat (1946-b). "Gene Boğazlar Meselesi", *Ulus*, 17 Ağustos 1946.
- ERİM, Nihat (1946-c). "Milli Birliğimiz Tamdır", *Ulus*, 29 Ağustos 1946.
- ERİM, Nihat (1946-d). "Sovyet Notasının Tepkileri", *Ulus*, 24 Ağustos 1946.
- ERİM, Nihat (1946-e). "Bugün Daha Kuvvetli ve Daha İleriyiz", *Ulus*, 30 Ağustos 1946.
- ERİM, Nihat (1946-f). "Cumhuriyet Hükümetinin Cevabı", *Ulus*, 25 Ağustos 1946.
- ERİM, Nihat (1946-g). "Sovyetlerin Yeni Notası-I", *Ulus*, 1 Ekim 1946.
- ERİM, Nihat (1946-h). "Sovyetlerin Yeni Notası-II", *Ulus*, 3 Ekim 1946.
- ERİM, Nihat (1946-ı). "Kapalı Deniz", *Ulus*, 11 Ekim 1946.
- ERİM, Nihat (1946-j). "Türk Notası Hakkındaki Tahminler", *Ulus*, 13 Ekim 1946.
- ERİM, Nihat (1946-k). "Türk Cevabından Sonra", *Ulus*, 24 Ekim 1946.
- ERİM, Nihat (1946-l). "Cumhuriyetin 23 üncü Yıldönümünde Dış Münasebetlerimiz", *Ulus*, 29 Ekim 1946.
- ERİM, Nihat (1946-m). "İngiliz Notaları Yayınlandıktan Sonra", *Ulus*, 24 Kasım 1946.
- ERİM, Nihat (1946-n). "Boğazlar Rejimi", *Ulus*, 10 Ağustos 1946.
- ERİM, Nihat (1946-o). "Baltık Denizi Boğazları-II", *Ulus*, 12 Ağustos 1946.
- ERİM, Nihat (1946-p). "Baltık Boğazlarından Harp Gemilerinin Geçişi-III", *Ulus*, 13 Ağustos 1946.
- ERİM, Nihat (1946-r). "Macellan, Cebelitarık ve Diğer Boğazlar-IV", *Ulus*, 14 Ağustos 1946.
- ERİM, Nihat (1946-s). "Türk Boğazları", *Ulus*, 16 Ağustos 1946; "Türk Boğazları", *Ulus*, 18 Ağustos 1946; "Türk Boğazları Edirne ve Hünkâr İskeleye Antlaşmaları", *Ulus*, 20 Ağustos 1946; "Türk Boğazları 1841, 1856, 1871 Antlaşmaları ve Berlin Kongresi", *Ulus*, 23 Ağustos 1946; "Türk Boğazları Berlin Kongresinden Lozan Konferansına", *Ulus*, 27 Ağustos 1946; "Türk Boğazları Lozan Rejimi", *Ulus*, 1 Eylül 1946; "Türk Boğazları Bugün Yürürlükte Olan Sözleşme", *Ulus*, 6 Eylül 1946.
- ERKİN, F. Cemal (1968). *Türk Sovyet İlişkileri ve Boğazlar Meselesi*, Ankara: Başnur Matbaası.
- ESMER, A. Şükrü (1946-a). "Yeni Hükümet ve Dış Politika" *Ulus*, 18 Ağustos 1946.
- ESMER, A. Şükrü (1946-b). "Boğazlar Hakkında Cevabımız", *Ulus*, 25 Ağustos 1946.
- ESMER, A. Şükrü (1946-c). "Tarihte Boğazlar Meselesi", *Ulus*, 28 Ağustos 1946.
- ESMER, A. Şükrü (1946-d). "Boğazlara Dair İkinci Sovyet Notası", *Ulus*, 30 Eylül 1946.
- GÜREL, Ş. Sina (1983). "Türk Dış Politikası (1919-1945)", *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi*, Cilt: 2, s. 520-536.
- GÜRKAN, Nilgün (1998). *Türkiye'de Demokrasiye Geçişte Basın (1945-1950)*, İstanbul: İletişim Yayınları.
- GÜRÜN, Kamuran (1983). *Dış İlişkiler ve Türk Politikası (1939'dan Günümüze Kadar)*, Ankara: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Yayınları: 531.
- GÜVENİR, O. Murat (1991). 2. *Dünya Savaşında Türk Basını*, İstanbul: Gazeteciler Cemiyeti Yayınları: 31.
- KARANAKÇI, Safaeddin (1946). "Boğazlar Yalnız Türk Dâvasıdır", *Ulus*, 26 Ekim 1946.
- ÖYMEN, Altan (2002). *Bir Dönem Bir Çocuk*, İstanbul: Doğan Kitap.
- PEKTAŞ, Şerafettin (2010). *Milli Şef Döneminde (1938-1950) Cumhuriyet Gazetesi*, İstanbul: Fırat Yayınları.
- SERTEL, Zekeriya (2000). *Hatırladıklarım*, İstanbul: Remzi Kitabevi.
- TOKER, Metin (1971). *Türkiye Üzerine 1945 Kâbusu*, Ankara: Akis Yayınları.
- UÇAROL, Rıfat (1995). *Siyasi Tarih (1789-1994)*, İstanbul: Filiz Kitabevi.

EKLER

Rus notasının metni yayıldı

Sovyetler Birliğinin ileri sürdüğü taleplerden biri de Boğazların müdafaasına kendi vasıtaları ile katılmaktır

Sovyet Maslahatgüzarı 8 ağustosta Dışişleri Bakanı Hasan Saka'yı ziyaret ederek Boğazlar hakkında, metnini aşağıya dercettiğimiz notayı tevdi etmiştir:

Sovyet Sosyalist Şuraları İttihadi Dışişleri Bakanlığı Türkiye Hükümetine aşağıdaki hususları bildirmekle şeref kazandı:

Geçen harp esnasında vukubulan hâdiseler Boğazlara müteallik olarak 1936 tarihinde Montreux'de imzalanan Montreux anlaşmasının tesis ettiği Karadeniz Boğazları rejiminin Karadeniz devletlerinin güvenlik menfaatlerine tekabül ve Boğazların Karadeniz devletleri aleyhine kullanılmasına mani olabilecek şartları temin etmediğini açıkça ispat etmiştir.

Mihver devletlerinin bu harp esnasında harp ve muavin gemilerini Boğazlardan Karadeniz'e ve aksi istikamette geçirdiklerine dair bir çok misal zikretmek mümkündür ki bu haller zamanında Sovyet

hükümetinin Türkiye hükümeti nezdinde teşebbüs ve protestolarda bulunmasını mucip olmuştur.

9 temmuz 1941 tarihinde Alman komutanlığı Boğazlardan Karadeniz'e "Seefalke," adlı Alman sahil muhafaza gemisini geçirmiş ve Boğazlara dair anlaşmanın ağır bir şekilde ihlâli demek olan bu keyfiyet Sovyet hükümetinin Türk hükümeti nezdinde teşebbüste bulunmasını mucip olmuştur.

Ağustos 1941 ayında Türk makamları "Tarvisio" adlı İtalyan muavin harp gemisine Boğazlardan Karadeniz'e geçmek müsaadesini vermişlerdi ki bu da Sovyet Hükümetinin mezkûr muavin geminin Karadeniz'e geçmesi keyfiyetinin Boğazlar'a müteallik anlaşmanın ihlâli demek olacağı hususunda Türk Hükümetinin nazarı dikkatini celbeden bir teşebbüs yapmasına sebep olmuştur.

4 ekim 1942 tarihinde Sovyet Hükümeti, Almanya'nın ceman yekûn 140.000 tona halîğ olan muavin

★ Sonu 3 üçü sayfa

ÇARŞAMBA
21
AĞUSTOS
1946
19 KRUS

ULUS
ADIMIZ ANDIMIZDIR

Kızılay karagün dostudur
Kızılay'a âza olunuz

Boğazlar meselesi dün C. H. P. Meclis Grupunda görüşüldü

Amerika Sovyet teklifini reddetti

Vaşington'dan gelen haberler

Amerikan notası Sovyet Rusya'ya dün verildi

İngiltere de aynı şekilde cevap verecektir

Amerika Boğazlarda herhangi bir askeri genişleme teşebbüsüne karşı bir hareket hattı kararlaştırdı. Londra, 20 a.s. — Vaşington'dan gelen bir teğirâf göre, Amerika Birleşik Devletleri başkentinin diplomatik mahallileri, Amerika Birleşik Devletleri Hükümetinin, Boğazların askeri kontrolüne iştirak etmek hakkındaki Sovyet taleplerine katı şartlarla muhalif olduğundan Rusya'yı haberdar ettiğini bildirmektedir.

Parti Grupunda Dışişleri Bakanı izahat verdi

Sovyet notası karşısında hükümetin tutacağı hattı hareket Grup Umumî Heyetince oybirliği ile kabul edildi.

C. H. P. Meclis Grubu Başkanvekilinden:
C. H. P. Meclis Grubu Genel Kurulu bugün (20. VIII. 1946) saat (15) te Erzurum Milletvekili Saffet Arıkan'ın Başkanlığında toplanmış.

Parti Tüzüğüne yadî üyelerin teşekkül etmesi gereken Parti Grubu Hâkemyet Divanı seçimi de Büyük Millet Meclisi Başkanlık Divanında açık oturumla Başkanvekilimiz Parti üyesi seçilmiş bulunan Dr. İsmail Çelebi (Çorum), İsmail Hakkı (Ağrı), Dr. Mustafa Çakır (Çorum), Dr. Bahri Ali Ekrem (Eskişehir), İsmail Çelebi (Eskişehir), Atif Tünel (Çarşamba), Cemal Yılmaz (Tatvan) ve Büyük Millet Meclisi Başkanvekilimiz Parti adına...

Ulus, 29 Eylül 1946

Ulus, 21 Ekim 1946

Falih Rifki Atay

Ahmet Şükrü Esmer

Nihat Erim